

Vliv M. Jana Husa na formování biblického překladu*

Hana Sobalíková

Oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha

Husův podíl na vzniku některého ze staročeských biblických překladů je dodnes nedořešený. Jednotlivé soudy se přitom pohybují od úplného odmítnutí jakékoliv Husovy iniciativy v této oblasti, až po prohlášení Husa za jednoho z nesporných autorů některého ze staročeských překladů (viz např. Freitinger, 1987 – 1989; Bartoš, 1955 aj.).

Mezi mladší generaci zastánců Husova autorství patří především Antonín Zeman (sr. zejména Zeman, 1978¹) a Pavel Freitinger. Ten hovořil dokonce o dvou husovských překladech (respektive o překladu a jeho pozdější revizi, obě z pera Husova) a vliv tohoto překladu nacházel zejména v textu Bible wolfenbüttelské a Bible moskevské. Podle Zemanovy představy sepsal Jan Hus svůj překlad v době vyhnanství na Kozím Hrádku a jistou průpravou k tomuto překladu měla být Husovi práce na jeho České nedělní postile vytvořené těsně před tím. K tomuto překladu by pak měla mít z dochovaných biblických rukopisů nejbližší Bible boskovická, obsahující smíšený text I. a II. redakce.

Oba badatelé se při formulování svých závěrů opírali velkou měrou o rozbor již zmiňované České nedělní postily, resp. biblických citací v ní obsažených. A právě problematice využití tohoto pramene bych se v následujícím příspěvku chtěla věnovat.

Česká nedělní postila (známá též pod názvem Postila aneb Vyloženie svatých čtení nedělních, jak ji ve svém explicitu označil sám Hus) patří v kontextu Husova díla k spisům jistě nejrozsáhlejším a co do hodnoty nejvýznamnějším. Sepsána byla v relativně krátkém časovém údobí v průběhu Husova vyhnanství na Kozím Hrádku (tradičně se jako nejpravděpodobnější doba vzniku udává únor až říjen roku 1413 – přímo z textu Postily se však dozvídáme pouze o datu jejího dokončení, jímž je 27. říjen).

Její text se dochoval v poměrně velkém počtu opisů, přičemž nejstarším z nich je patrně rukopis označovaný jako HusPostH² z roku 1414. Z 15. stol. pochází však i všech šest dalších dochovaných rukopisů (HusPostB, HusPostD, HusPostK, HusPostM, HusPostP, HusPostW). V 16. stol. pak vznikly ještě dva tisky. Všechny opisy včetně obou tisků obsahují v podstatě identický text a také grafická úprava se v jednotlivých opisech až na jedinou výjimku zkráceného textu HusPostW³ téměř nemění.

Nebývalá jednotnost a pečlivost těchto opisů, připomínající až kanonické texty biblické, svědčí jistě o velkém významu a vážnosti, jakého se Husovým spisům dostalo, a

¹ Podrobněji se této problematice Zeman věnoval v nevydané studii *Biblický text v Husově Postile z r. 1954* (některé závěry z ní viz Kyas, 1997, s. 73–77).

² Jako jediný rukopis byl přesně datován. Něktými badateli proto bývá považován za rukopis nejvýznamnější.

³ Rakouský rkp. HusPostW obsahuje pouze tři upravená kázání.

není také pochyb, že se tato Postila pro svou vysokou míru autentičnosti stává mimořádně vhodným pramenem pro určení Husova podílu na biblickém překladu. Dosavadní výsledky založené na tomto textu však částečně relativizuje skutečnost, že při samotném rozboru nebyly dostatečně vzaty v úvahu rozdíly mezi jednotlivými typy biblických citátů v Postile se vyskytujících. V Postile přitom můžeme rozlišit nejméně dvě různé vrstvy biblických citací.

Na prvním místě se jedná o texty samotných perikop uvádějící Husův výklad na jednotlivé svátky (a jejichž části jsou znovu opakovány i v rámci výkladové statě). Výběr příslušných perikop byl pro církve závazný a Hus neměl na jejím výběru žádný podíl. Konkrétní znění (při tehdy rozkolísaném úzu) však již bylo v jeho vlastní kompetenci. Druhou skupinu pak tvoří zbylé (tedy neperikopní) citáty Husem uváděné přímo v rámci výkladové statě, tedy různé biblické odkazy, kterými Hus doprovázel a stvrzoval vlastní kázání. V rámci dalšího výkladu se na obě skupiny zaměříme zvlášť.

1. Biblické citáty perikopní

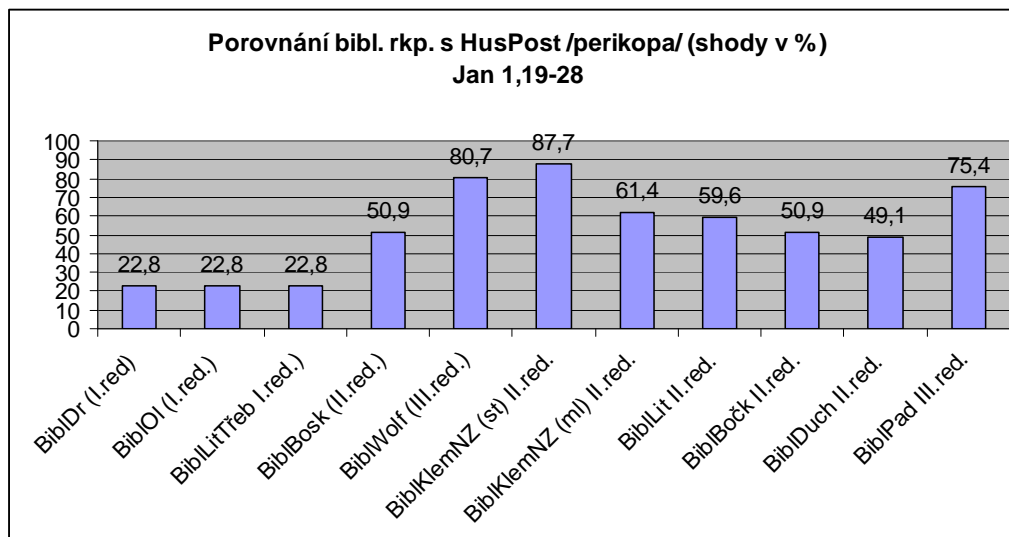
Perikopní text byl od zbylého Husova výkladu velmi výrazně graficky oddělen. Přes toto výrazné grafické oddělení však zasahoval Hus svým komentářem i do této části textu. Přímou k příslušnému biblickému místu, které si podle Husa zasloužovalo výklad, doplňoval komentář objasňující konkrétní výraz či nabízející např. vhodnější překladový ekvivalent. Tyto Husovy doplňky jsou však od základního textu perikopy vždy pečlivě odděleny, a to nadepsáním příslušného komentáře ve formě glosy nad daný text. Grafickým oddělením Husových komentářů je tak jasně signalizováno, že se jedná o spojení dvou samostatných textů.

Takto důsledné oddělování obou textů by mohlo naznačovat, že znění perikopy není přímým Husovým překladem z latiny (jak se domníval A. Zeman) a mohlo být do České nedělní postily přejato přímo z některého biblického rukopisu. Svědčil by proto i fakt, že v rámci těchto glos jsou ponechávány (byť v menší míře) i Husovy návrhy vhodnějších překladových ekvivalentů k některým použitým výrazům⁴. Husovy nadepsované komentáře a překladové ekvivalenty by tak mohly být případně považovány i za jistou průpravu k zamýšlenému vlastnímu překladu, samotný text perikopy by tímto překladem být ale zdaleka nemusel. Proto jsme se rozhodli podrobit tento typ biblických úryvků ještě dalšímu podrobnějšímu průzkumu. Pro rozbor byla vybrána perikopa na IV. neděli adventní (Jan, 1, 19-28). Text perikopy byl porovnán s neznámějšími rukopisy druhé redakce, pro doplnění pak byly do průzkumu zahrnuty i překlady redakce první a třetí. Sledovali jsme především procento shodně přeložených míst v jednotlivých rukopisech s postilní verzí⁵. Výsledky průzkumu zachycuje následující graf č. 1:

⁴ Sr. např. ve čtení z 22. neděle po sv. Trojici v Mt 18,25 nad překladem „čím by zaplatil“ nadepsáno: „neb odkud by navrátil“; v Mt 18,35 nad překladem „sluho věrný“ nadepsáno: „neb zlý neb zlosynu“ atd.

⁵ Do průzkumu přitom byla zahrnuta pouze místa, k nimž v některém ze srovnávaných rukopisů existoval odchylný překlad (tj. případy, kdy se všechny rukopisy s textem perikopy shodovaly, byly pomíjeny, jelikož pro posouzení vzájemných vztahů mezi jednotlivými texty byly irelevantní).

1.1 Graf č. 1

Provedené srovnání potvrdilo, že postilní verze perikopy prokazatelně patří do okruhu druhoredakčních biblí. Od prvoredakční skupiny ji nejvýrazněji oddělují překlady v Jan 1,19 (za lat. „sacerdotes et levitas“ překládá prvotní překlad „popy i jáhny“, zatímco druhoredakční bible shodně „kněží a jáhny“), v Jan 1,23 (za lat. „viam Domini“ překládá prvotní překlad „cěstu hospodinovu“, zatímco druhoredakční bible shodně „cěstu Páně“) a Jan 1,26 (za lat. „ex pharisaeis“ překládá prvotní překlad „z duchovníkův“, zatímco druhoredakční bible shodně „z zákonníkův“).

V rámci druhoredakční skupiny patří Husova verze také spíše k textům starším. Při troše zjednodušení se za přelomový text dělící starší a mladší skupinu druhoredakčních biblí dá považovat rukopis Glosovaného Nového zákona (BibKlemNZ), který mladší podobu doplnil v podobě interlineárního překladu⁶. Do této skupiny bezpochyby patří i Bible boskovická, která by měla podle A. Zemana obsahovat v podstatě Husův překlad, bližší spřízněnost než skupinovou však náš průzkumný vzorek neprokázal. Nejbližší měl sledovaný text kupodivu právě k starší verzi rukopisu BibKlemNZ a velmi blízko mu stojí i Bible wolfenbüttelská, o jejímž autorství se v souvislosti s Husem v literatuře zmiňoval P. Freitinger.

2. Biblické citáty v rámci Husova výkladu

Tento typ biblických citátů dosud nebyl badateli příliš využíván. Většina autorů se zaměřovala především na úvodní perikopu, v případě ostatních Husových odkazů na Písmo bylo pouze obecně vyzdvihováno, jak pečlivě byly jednotlivé citáty reprodukovány. Skutečnou přesnost těchto citací však mohl odhalit až podrobnější průzkum. Pro naše potřeby byl proveden rozbor biblických citátů vyskytujících se ve výkladu na IV. neděli adventní. Pro jejich malý počet (v příslušné kapitole se jednalo pouze o šest

⁶ Tuto teorii potvrzují dosavadní dílčí průzkumy BibKlemNZ. Konečný soud však bude možné pronést až po podrobném rozboru tohoto rukopisu a jeho porovnání se všemi druhoredakčními Biblemi.

biblických odkazů) pak byl zkoumaný vzorek doplněn o rozsáhlejší citát z kázání na VII. neděli v mezidobí (jednalo se o úryvek Mt 13, 36-42).

Jednotlivé odkazy byly porovnány se základními biblickými rukopisy první, druhé i třetí redakce (s důrazem na redakci druhou).

V případě odkazů v rámci výkladu na IV. neděli adventní se jednalo o šest citací, a to na tato konkrétní místa: Mt 11, 18; Mt 10, 25; Lk 11, 53; Lk 3, 8; Is 40, 6; Ecl 12, 8.

V první fázi byl proveden rozbor jednotlivých citací z kázání na IV. neděli adventní. Rozbor jednotlivých citátů odhalil přeci jen jistou volnost podání, přičemž v jednom případě nebylo ani možné nalézt v dané biblické kapitole adekvátní místo (jednalo se o kontaminaci verše Lk 3, 8 a Mt 3, 2: „řka Lu 3: ‚Čiňte hodné skutky pokánie; nebt' se přiblíží nebeské královstvie.‘“⁷ Sr. též citát z Mt 10,25: „A to jest svým věrným spasitel prorokoval, Mt 10, řka: ‚Poněvadž hospodáře d'ábelníkem nazývají, ovšem viece i domácie jeho.‘“⁸).

Každý z uvedených citátů byl sice signalizován lexikálními i formálními prostředky a s textovým zdrojem byl spojen i pomocí jmenování příslušné biblické kapitoly, jejich sepětí s kontextem bylo však velmi vysoké a v některých případech nebyly zcela určitelné ani přesné hranice citátu. (To ostatně naznačila i rozdílná praxe v kladení uvozovek u dvou hlavních soudobých editorů České nedělní postily, Erbeny a Daňhelky⁹: Sr. např. Mt 11,18: „A spasitel náš die, Mt 11: ‚Přišel jest Jan, ani jeda,‘ t. masa, ‚ani pie,‘ t. vína, ‚a řkú: ‚Dábla má,‘ t. v sobě“ /verze Daňhelkova/ x „A spasitel náš die v 11 k. S. Mat: Přišel jest Jan, ani jeda, t. masa, ani pie, t. vína, a řkú: ‚Dábla má! totiž v sobě.‘“ /verze Erbenova/.¹⁰)

Poměrná volnost podání by mohla naznačovat, že Hus citáty v těchto případech uváděl částečně z paměti a odchylky od současných překladů by tak nemusely nutně znamenat, že se jedná o specifický Husův překlad, ale že jde jen o nepřesnou reprodukci zapamatovaného textu. V případě rozsáhlejší citace je však existence konkrétní předlohy, ať už latinské či české, velmi pravděpodobná (jedná se již o poměrně rozsáhlý text). Proto jsme v tomto případě provedli již rozsáhlejší průzkum, v jehož rámci

⁷ Znění dalších Biblí: BiblOl 3,8: Protož čiňte dostoyné užitky pokánie a nepočínajte mluvití řkúce: Otcě mámy Abrahama. Ját' vám pravi, žeť jest mocen böh z tohoto kamenie vzbuditi syny Abrahamovy.

BiblKlemNZ: Protož čiňte dostoyné (hodné) užitky pokánie a nepočínajte praviti otcě máme Abrahama.

BiblBosk: Protož čiňte dostoyné užitky pokánie a nepočínajte praviti: Otcě máme Abrahama.

⁸ Znění dalších Biblí: BiblOl: Budú-li otcě čelednieho Belzebuba nazývati, velmi viece domácie jeho (točíš čeled' jeho).

BiblPad: Poněvadž sú otcě čelednieho Belzebubem nazvali, činí viece domácie jeho.

BiblKlemNZ: A poněvadž otce čeledného Belzebubem nazývali sú, tiem viece domácie jeho.

BiblBosk: A poněvadž otcě čelednie<ho> Belzebubem nazvali sú, činí viece domácie jeho.

⁹ Tyto drobné rozpory nacházíme i na jiných místech, v naší práci se přidržujeme verze Daňhelkovy.

¹⁰ Znění dalších Biblí: BiblOl: Nebo přišel Jan ani jeda ani pije, a pravie: Máš diábla.

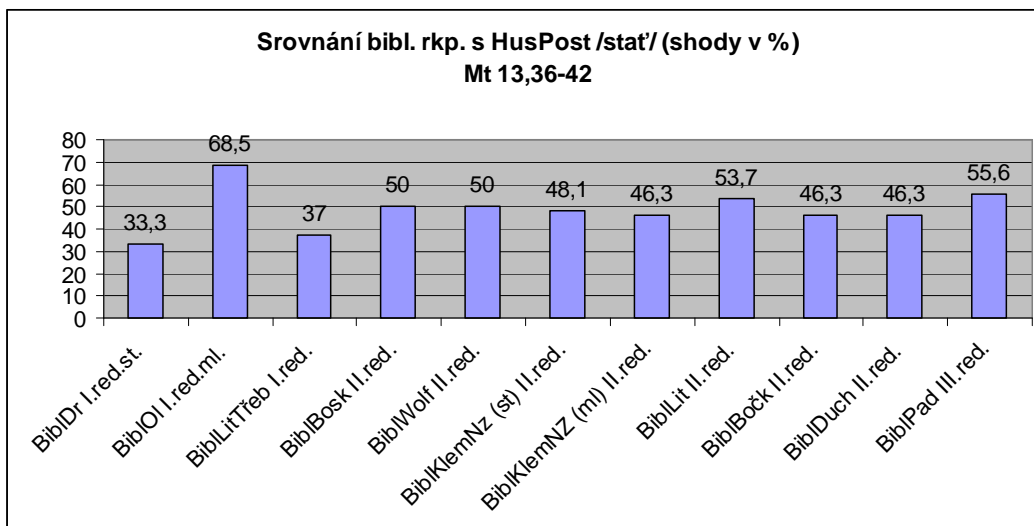
BiblPad: Přišel jest Jan ani jeda ani pije a dějí d'ábelstvie má.

BiblKlemNZ: Přišel jest Jan ani jeda ani pije a dějí d'ábelstvie má.

BiblBosk: Neb přišel jest Jan ani jeda ani pije a dějí d'ábelstvie má.

bylo sledováno procento shod tohoto Husova znění s jednotlivými srovnávanými biblickými rukopisy. Výsledky průzkumu zachycuje graf č. 2:

2.1 Graf č. 2

Provedené srovnání existenci konkrétního zdroje jen dále podpořilo – Husem uvedený citát v podstatě odpovídal latinskému znění a Hus se tedy pravděpodobně opíral buď o některý staročeský rukopis, nebo opravdu překládal přímo podle latinské Vulgáty. Na rozdíl od perikopy se však v tomto případě Husovo podání poměrně výrazně lišilo od sledovaných druhoredakčních biblí a nejbližší se jeho verzi kupodivu přiblížila Bible olomoucká, reprezentující ještě prvotní překlad, a to v jeho upravené mladší verzi. Bližší spřízněnost s Biblí boskovickou ani wolfenbüttelskou, tedy biblemi, které by měly mít podle některých badatelů velmi blízko k Husově překladu, se v tomto případě neprokázala.

3. Závěr

Výsledky průzkumu obou typů citací se poměrně zásadním způsobem liší. Tento rozpor potvrzuje, že oba typy citátů bude nutné posuzovat zvlášť a do textu byly patrně zařazeny různým způsobem.¹¹ V případě úvodní perikopy mohl být Husem skutečně využit text některého z druhoredakčních rukopisů (nejpravděpodobněji nějakého souboru obsahujícího pouze perikopní čtení) a k hledání Husova překladu by bylo potřebné využít spíše citací v rámci samotné stati. Otázka Husova vkladu k biblickému překladu tak i nadále zůstává nedořešena, jak se však ukázalo, další poznatky budou moci přinést pouze studie výrazněji rozlišující mezi jednotlivými rovinami Husova textu a posuzující jednotlivé typy biblických odkazů samostatně (závěry zakládáné pouze na

¹¹ Dalo by se také uvažovat o jediném textovém zdroji, se smíšeným textem první a druhé redakce, ani v takovém případě by se ale nedalo hovořit o Husově překladu.

podobě úvodní perikopy se ve světle tohoto dílčího rozboru ukazují jako nedostatečně průkazné).

Literatura:

BARTOŠ, F. M.: Dvě studie o husitských postilách. Rozpravy ČSAV, sv. 4, Praha 1955. 100 s.

DAŇHELKA, Jiří: Mistr Jan Hus, Česká nedělní postila, vyloženie svatých čtení nedělních. Praha Academia 1992. 754 s.

ERBEN, Karel Jaromír: Spisy M. J. Husi 2. Praha 1866. 440 s.

FREITINGER, Pavel: Bible Husova. Křesťanská revue, 1987, roč. 54, s. 200 – 205.

FREITINGER, Pavel: Bible Jana z Dražic a staročeské překlady Písma. Listy filologické, 1987, roč. 110, s. 159 – 165.

FREITINGER, Pavel: Bible předchůdců Husových. Křesťanská revue, 1987, roč. 54, s. 153 – 158.

FREITINGER, Pavel: Bible Tábořská. Křesťanská revue 1988, roč. 55, s. 129 – 134.

HUS, Jan: Česká nedělní postila, vyloženie svatých čtení nedělních. Praha: Academia 1992. 754 s.

KYAS, Vladimír: Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká. I Evangelia. Praha 1981. 378 s.

KYAS, Vladimír: Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká. II, Praha 1985. 437 s.

KYAS, Vladimír: Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká. III Genesis-Esdráš, Praha 1988. 762 s.

KYAS, Vladimír: Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká. IV Tobiáš-Sirachovec, Paderborn, F. Schöningh 1996. 591 s.

KYAS, Vladimír: Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha: Vyšehrad 1997, 319 s.

NOVÁK, Karel: O spisovatelské činnosti M. Jana Husi. Listy filologické, 1889, roč. 16, s. 120 – 133 a 214 – 248.

VIDMANOVÁ, Anežka: Autentičnost Husových citátů. Filosofický časopis, 1970, roč. 18, s. 1018 – 1024.

VIDMANOVÁ, Anežka: K středolatinšské textové kritice, Na okraji tří vydání radě husitských textů. Listy filologické 1971, s. 184 – 192.

SCHMIDTOVÁ-VIDMANOVÁ, Anežka: Hus a Viklef. Listy filologické, 1956, roč. 79, s. 219 – 227.

ZEMAN, Antonín: K biblickému textu Husovy Postily. Listy filologické, 1978, roč. 101, s. 13 – 16.

Sledované rukopisy a tisky:

HusPostH, Praha, Muz IV C 18, f. 1a – 196a.

HusPostB, Budyšín 2⁰ 51, fol. 148a – 313b.

HusPostD, Praha, Muz III B 11, f. 3a – 155b.

HusPostK, Praha, UK XVII B 13, f. 3b – 211a.

HusPostM, Praha, UK XVII A 11, f. 6a – 324b.

HusPostP, Plzeň, Měst. arch. 4e 82.

- HusPostW*, Wilhwring, klášť. knih. 122, f. 87b – 100b.
HusPostTN, Norimberk 1563, Knihopis 3261.
HusPostTP, Praha (?) 1564, Knihopis 3263.
(ChelčPostN) Chelčický, P.: Postilla Praha, Muz XVII E 5, f. 1a – 261b.
(ChelčPost) Chelčický, P.: Kniha výkladuov spasitedlných na čtenie nedělní celého roku... Petra Chelčického, P. Severyn, Praha 1522, 282 f.
(BiblDr) Bible drážďanská. rkp. nedochován, pův. Drážďany, Královská knihovna, O 85.
(BiblOl) Bible olomoucká. Olomouc, Státní vědecká knihovna, III 1/I,II, 290+289f.
(BiblLitTřeb) Bible litoměřicko-třeboňská. Litoměřice, SA B I, 297 f.; Třeboň SA A 2, 259f.
(BiblBosk) Bible boskovická. Olomouc, Státní vědecká knihovna, III 3, 537f.
(Biblwolf) Bible wolfenbüttelská. Wolfenbüttel, knihovna knížete Augusta, Extravag. 25.12.
(BibKlemNZ) Nový zákon glosovaný. Praha UK XVII E 13, 260 f.
(BiblLit) Bible litoměřická. Tč. nezvěstná, pův. Litoměřice, Biskupská knihovna, B I F/2, 489f.
(BibBočk) Bible Bočkova. Brno SA G 10, 350+354 f.
(BiblMosk) Bible moskevská. Moskva, Stát. hist. muz. sb. Chludova 130d, 733f.
(BiblDuch) Bible Duchkova. Kroměříž SA, 500f.
(BiblPad) Bible padeřovská. Vídeň, Národní knihovna, 1175.

* Tento příspěvek vznikl s podporou grantového projektu *Knihy prorocké a Knihy makabejské v nejstarším českém překladu bible (kritická edice)* (GAČR 405/08/0877).